

גדרי שליחותיך בפקדון

א. בפרק כ"ב פסוק ז' בספר שמות, בפרשה העוסקת בשומר חנם נאמר: "אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית אל האלוקים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו". רואים מן הפסוק שכדי ששומר חנם יהיה פטור על פי הפטורים שפטרה אותו התורה צריך שישבע שלא שלח ידו בפקדון. בפסוק לא מבואר מהי שליחותיך הגורמת לשומר להתחייב. בפרשה השניה העוסקת בשומר-שכר נאמר: "שבועת ה' תהיה בין שניהם אם לא שלח ידו במלאכת רעהו ולקח בעליו ולא ישלם". רואים מן הפסוק שגם שומר-שכר כדי להפטר על פי הפטורים שפטרה אותו התורה צריך להשבע שלא שלח יד בפקדון. גם בפסוק השני לא מבואר מהי שליחות יד. במשנה בדף מג: נחלקו בית שמאי ובית הלל בגדר החיוב בשליחות יד, בית שמאי סוברים שהתורה חייבה שולח יד אפילו אם רק חשב לשלוח יד, ובית הלל סוברים שאינו חייב בשליחות במחשבה בעלמא. הגמ' מבארת שבית שמאי למדים מהפסוק "על כל דבר פשע" שחייב גם על המחשבה ובית הלל למדים מזה שנאמר: "אם לא שלח ידו" שאינו חייב עד שישלח יד בפקדון בפועל. רש"י על דברי בית שמאי (שמחייבים שולח יד אפילו במחשבה), מבאר שמדובר כשאמר בפני עדים "אטול פקדונו של פלוני לעצמי". משמעות דברי רש"י, שגם אליבא דבית שמאי חייב השומר דוקא כדיבור ולא במחשבה. תוספות אומרים במפורש שגם בית שמאי חייבו דוקא כדיבור.

נמצאנו למדים מדברי רש"י, בדעת בית שמאי, ששליחות יד דומה לגזל מצד אחד, שהרי הכונה בשליחות יד לקחת את הדבר לעצמו, וזו בדיוק סיבת חיובו של גזלן, ומצד שני שונה מגזלן בכך שגזלן צריך לעשות מעשה ואילו בשליחות יד חייב אפילו כדיבור בפני עדים. אפשר אולי לבאר שסיבת ההבדל בין שולח יד לגזלן היא, שבכל דין גזלן דרוש מעשה כדי להוציא את הדבר מרשות הבעלים לרשות הגזלן, ואז חייבה התורה בכל החיובים של גזלן, ואילו בשולח יד כיון שהחפץ הוכנס כבר לרשותו כדי להיות שומר עליו, לכן אם השומר חושב לקחת את הדבר לעצמו, הופכת המחשבה את המצאות החפץ אצלו להיות גזול ולא דרוש מעשה נוסף. בית הלל סוברים שחייב בשליחות יד דוקא אם עשה בחפץ מעשה קנין. באופן פשוט משמע שלפי בית הלל שליחות יד היא גזל ממש, והפסוק אומר שצריך להשבע שלא גזל את החפץ שהופקד אצלו, אלא שצריך ביאור מדוע כינתה התורה גזל זה בשם שליחות יד, ומשמע שיש הבדל בין גזל לשליחות יד.

הגמ' ביארה שבית הלל לומדים מהפסוק "על כל דבר", שחייב השומר גם אם אמר לעבדו ושלוחו לשלוח יד בפקדון, והם שלחו בו יד על פי דיבורו. הגמ' במסכת קידושין דף מב: אומרת שלפי בית הלל בשליחות יד חידשה התורה שיש שליח לדבר עבירה למרות שבכל התורה אין שליח לדבר עבירה. בגזילה שאיננה שליחות יד אין שליח לדבר עבירה גם לדעת בית הלל. רואים גם בדעת בית הלל ששליחות יד לא זהה לגמרי עם גזל במקרה שאינו שומר על החפץ. אפשר אולי לבאר את סיבת ההבדל, שגם לבית הלל כיון שהדבר כבר נמצא ברשות השומר לא דרוש מעשה גזילה, ועיקר החיוב בשומר הוא בזה שדיבר לקחת את הדבר לעצמו כדעת בית שמאי, אלא שלדעת בית הלל כל זמן שהדיבור לא יצא אל הפועל אין לו משמעות, ולכן דרוש שישלח יד בפועל. לכן, אפילו אם ההוצאה אל הפועל של דיבורו נעשתה על ידי עבדו או שלוחו מכח דיבורו גם כן חייב בשליחות יד. לפי האמור לעיל, שליחות יד היא גזילה ממש, והתורה חייבה להשבע שהשומר לא גזל את החפץ, אלא שקראה התורה לגזילה הזאת בשם שליחות יד כיון שיש לה גדרים מיוחדים, לבית שמאי שחייב אפילו כדיבור ולבית הלל שחייב אפילו על ידי עבדו ושלוחו.

ב. הגמ' במסכת בבא מציעא דף מ"א. דנה בדברי המשנה, ששומר שגזל חבית לצרכו חייב באחריותה אפילו אם אחרי שהשתמש בה הניח אותה. בסוף הסוגיא מבארת הגמ' שמדובר כשהשומר לא החזיר את החבית למקום שייחדו לה הבעלים כשהפקידו אצל השומר. נחלקו האמוראים בגמ' לשם מה נטל השומר את החבית בתחילה. רבי יעקב בר אבא אומר, שמדובר כשנטלה על מנת לגזולה, רב נתן בר אבא אומר, שמדובר כשנטלה לשלוח בה יד, רב ששת אומר שמדובר כשטטלה על מנת להביא עליה גוזלות וחייב משום ששואל שלא מדעת קרוי גולן. הגמ' אומרת שרבי יעקב בר אבא העמיד את המשנה דוקא בשנטלה על מנת לגזולה, כיון שלדעתו שליחות יד צריכה חסרון ולכן אין השומר חייב מזמן שהגביה את החבית משום שליחות יד אלא רק מזמן שחיסר ממנה, ולכן העמיד את המשנה במקרה שנטלה על מנת לגזול את החבית, ואז חייב מזמן הלקיחה. רואים מדברי האמוראים שישנם שלשה מצבים שונים זה מזה: גול, שליחות יד, ושואל שלא מדעת. לכאורה, על פי מה שנתבאר במשנה במחלוקת בית שמאי ובית הלל בדברי רש"י על המשנה שם, משמע ששולח יד חיובו משום גולן, אלא שכיון שהחפץ כבר ברשותו חייב אפילו כדיבור לשלוח יד לדעת בית שמאי, ולדעת בית הלל אפילו אם עשה את המעשה על ידי שליח. קשה להבין מה הסברא של הדעה שחיוב שליחות יד הוא דוקא אם מחסר בפועל מן החבית, והרי אפשר לחייבו כבר מזמן ההגבהה משום גולן, ומהו ההבדל בין גולה על מנת לשלוח בה יד לנטלה על מנת לגזולה. רש"י מבאר על דברי רבי נתן, שהעמיד את המשנה בשלח בה יד. "דאפילו לא נטלה על מנת לגזולה אלא על מנת לשלוח בה יד וליטול מקצתה ולא נטל אפילו הכי קמה ליה ברשותיה כולה והוא לא גזילה ובעי השבה". רואים מדברי רש"י כאן הגדרה חדשה לשליחות יד, המבחינה בין שליחות יד לגזילה למאן דאמר ששליחות יד אינה צריכה חסרון. לפי ההגדרה הזאת ההבחנה היא שבגזילה יש נטילה של כל החפץ על מנת לגזול אותו, ואילו בשליחות יד אין רצונו לקחת את כל החפץ על מנת לגזול אותו, ואילו בשליחות יד אין רצונו לקחת את כל החפץ אלא מקצתו. נראה שגם על פי הגדרה זו של רש"י, בגדר שליחות יד, למאן דסבר שאינה צריכה חסרון, אפשר להשאיר בהגדרה שחיוב שולח יד, למאן דסבר שאינה צריכה חסרון, אפשר להשאיר בהגדרה שחיוב שולח יד הוא מטעם גולן, אלא שבכל גולן צריך שירצה להוציא את החפץ כולו מרשות הבעלים, ורצון להוציא רק את מקצתו אינו נחשב לרצון שלם להוציא את החפץ מרשות הבעלים, אבל לגבי שומרים כיון שהחפץ יצא מרשות הבעלים לרשות השומרים כל כונה לקחת את הדבר אליו מחייבת משום גזילה. נראה להביא ראיה לגדר הזה שאמר רש"י בשליחות יד מדברי הגמ' בסוף פרק המפקיד. המשנה האחרונה בפרק אומרת, שאם הגביה את החבית ונטל הימנה רביעית משלם דמי כולה. שמואל אומר בגמ', שאפילו אם נטל את החבית כדי ליטול ממנה רביעית חייב ואין צורך שיטול את רביעית היין מן החבית בפועל. הגמ' שואלת האם שמואל אומר שאין צורך ליטול את רביעית היין בפועל כיון ששמואל סובר ששליחות יד אינה צריכה חסרון וחייב כבר מזמן ההגבהה של החבית, ומשיכה שאפילו אם שליחות יד צריכה חסרון, כיון נוח לו ליטול את כל היין לצורך אותה רביעית, כדי שאותה רביעית לא תתקלקל. רואים מההוהא אמינא של הגמ', שלפי מי שסובר ששליחות יד אינה צריכה חסרון חייב בשליחות יד אפילו אם נטל את החבית לצורך נטילה של רביעית אחת ממנה, וכההגדרה העולה מדברי רש"י.

ההגדרה העולה מדברי רש"י לשליחות יד נאמרה לפי הדעה הסוברת ששליחות יד אינה צריכה חסרון. צריך באור מדוע חייב כנטילת רביעית מהחבית, באחריות כל החבית, לדעה הסוברת ששליחות יד צריכה חסרון.

הגמ' בדף מא: אומרת שהדעה הסוברת ששליחות יד אינה צריכה חסרון לומדת את דבריה מהפסוקים המחייבים שבועה בשומר חנינם ובשומר שכר שלא שלח יד, שכן אם

שליחות יד היתה צריכה חסרון היה אפשר ללמוד חיוב שליחות יד משואל, רש"י בדיבור המתחיל "ותיתי משואל" מבאר: "שחייבו הכתוב באונסין בשביל שכל הנאה שלו ושולח יד נמי כל הנאה שלו". רואים שהגמרא מדמה חסרון בשליחות יד לשאלה, שכן ברגע שנהנה השומר מן החבית, הופכת המצאות החבית אצלו להיות דומה להמצאות של חפץ אצל שואל, שכן גם בשואל וגם במקרה של שולח יד המצאות הדבר אצלו היא להנאתו בלי שישלם על כך כסף, לפי זה הדעה הסוברת ששליחות יד צריכה חסרון סוברת שחיוב שליחות יד הוא משום שהשומר הפך להיות שואל על החבית ולא מטעם גזלן. אלא שנראה שגם לדעה זו בית שמאי חייבו בשליחות יד מטעם גזלן ולכן חייבו אפילו במחשבה לשלוח יד, אלא שלדעת בית הלל חייב לדעה זו בשליחות יד מטעם שואל. לפי זה ההבדל בין שולח יד לגזלן ושואל שלא מדעת, לדעה הסוברת ששליחות יד לא צריכה חסרון, הוא שבגזלן ובשואל שלא מדעת הגזלן או השואל נוטלים את כל החפץ כדי לגזלו או לשאלו, ואילו בשליחות יד כונתו ליטול רק חלק מן החפץ ובכל זאת חייבה אותו התורה. לדעה הסוברת שצריך חסרון בשליחות יד, חיוב שולח יד הוא מטעם שואל ולא מטעם גזלן, וא"כ התורה חייבה את השומר להשבע שלא שאל אותו, ולא שלא גזל אותו או שאל אותו שלא מרעת, לדעה זו הגזל של מקצת החבית הופך את השומר להיות שואל בכל החבית.

ג. שיטת הרמב"ם:

הרמב"ם מביא את דין שולח יד בהלכות גזילה ואבידה, רואים שחיוב שולח יד הוא מטעם גזלן. הרמב"ם בפרק ג' הלכה י"א פוסק שהשולח יד בפקדון, בין על ידי עצמו ובין על ידי עבדו ושלוחו, נעשה השומר גזלן על החפץ, ונעשית הגזילה ברשותו כדין כל הגזלנים. באותה הלכה פוסק הרמב"ם ששליחות יד אינה צריכה חסרון "ומששלח יד נתחייב בו אף על פי שלא חסר ממנו כלום". בהלכה י"ב פוסק הרמב"ם "הגביה את החבית ליטול ממנה רביעית נתחייב באונסיה אף על פי שלא נטל אבל אם הגביה את הכיס ליטול ממנו דינר וכיוצא בכיס מדברים שאינם גוף אחד הרי זה ספק אם נתחייב בכל הכיס או לא נתחייב אלא בדינר בלבד". לכאורה קשה על דברי הרמב"ם מסוגית הגמ' שהבאנו לעיל כהוכחה להסברו של רש"י בשולח יד שכן הגמ' שאלה על דברי שמואל, שאומר שדי בכך שיטול את החבית על מנת ליטול ממנה רביעית, האם שמואל סובר ששליחות יד אינה צריכה חסרון, ותרצה הגמ' שבחבית נוח לו ליטול את כל החבית לצורך נטילת רביעית. רואים באופן פשוט מהגמ', שלדעה הסוברת ששליחות יד אינה צריכה חסרון אין צורך לתרץ שהשומר נוח לו כנטילת כל החבית לצורך אותה רביעית, וחיוב שליחות יד הוא אפילו אם דעתו לגזול רק חלק מן הדבר, ואם כן מדוע הרמב"ם פוסק סברה זו להלכה וסובר שבכיס שאין את הסכרא הזו נשאר הדבר בספק. הראב"ד משיג על דברי הרמב"ם, ובסוף דבריו מקשה עליו קושיא זו, וזו לשונו: "ובעיא דרב אשי בארנקי נמי בשהגביהו ליטול את כולו ואליבא דמאן דאמר צריכה חסרון ואנן קיימא לן דאין צריכה חסרון וחיוב בכל הכיס". הרב המגיד מיישב את דברי הרמב"ם: "ויש לומר דכי דחו הכי קאמר, לא, לעולם דין צריכה חסרון או אינה צריכה אינו תלוי בכך" וכו', כלומר שלדעת הרמב"ם למסקנת הסוגיא גם אם נסבור ששליחות יד אינה צריכה חסרון אין חיוב של שליחות יד במקרה שדעתו ליטול חלק מן הדבר, ושלא כדעת רש"י בהגדרת שליחות יד. אלא שלפי זה צריך ביאור מהו טעמו של המאן דאמר שסובר שיש צורך בחסרון בשליחות יד, והרי מעשה שליחות יד הוא מעשה גזילה גמור לפי הרמב"ם, שהרי דעתו ליטול את כל החפץ על מנת לגזולו. אפשר אולי לבאר שלדעת הרמב"ם המאן דאמר שסובר שיש צורך בחסרון בשליחות יד סובר שרק אם השומר התכוין לגזול לגמרי את החבית ולהפקיע בכך את מחויבותו לשמור על החפץ חייב מטעם גזלן. אבל במקרה של שליחות יד אין דעתו להפקיע את מחויבותו לשמור אלא דעתו לקחת את כל החפץ על מנת לעשות שמושים בחלק

ממנו, וכיון שאין דעתו להפקיע את חיוב שמירתו אין זה נחשב להוצאה מרשות הבעלים. הדעה החולקת סוברת שלמרות שאין דעתו להפקיע את שמירתו חייב, מכיון שדעתו לגזול את החפץ, והיותו שומר לא משנה את דינו משאר אדם. לפי זה לא נתחדש לדעת הרמב"ם בשליחות יד סוג אחר של גזילה שלא קיימת בגזלנים אחרים, כפי שנתחדש לדעת רש"י. אולם גם לשיטת הרמב"ם יש הבדל אחד בין שולח יד לגזלן, שבשליחות יד חייב גם אם שלח יד על ידי עבדו ושלוחו, וכמבואר בגמ' בקדושין שבשליחות יד חדשה תורה שיש שליח לדבר עבירה. אפשר אולי לומר שבסתם גזילה אין שליח לדבר עבירה כיון שצריך לחדש מעשה גזילה ואילו בשולח יד כיון שיצא החפץ כבר מרשות הבעלים לרשות השומר חייב השומר גם על דבורו לגזול אם הדבר יצא אל הפועל על ידי מעשה.

ד. שיטת הרשב"א המובאת בקצות החושן:

ה"קצות" בסיומן ס"ו סעיף קטן מ"ו דן בקשר לחיוב שומרים בשטרות. דין המשנה הוא ששטרות נתמעטו מפרשת שומרים, ולכן אין חיובי שומרים על שטרות. הראב"ד סובר להלכה שגם בשטרות יש חיוב על השומר להשבע שהשטר אינו ברשותו, הרשב"א בתשובה, מסכים עם דעת הראב"ד ומוסיף שהשומר צריך להשבע גם שבועה שלא שלח יד בפקדון. ה"קצות" תמיה על דברי הרשב"א, הרי אפילו אם שלח השומר יד בפקדון חיובו משום גזל, ואין חיובי גזילה בשטרות, ה"קצות" מסיים "ואפשר דשליחות יד חמירא מגזילה כיון שהיה שומר עליהן וצריך עיון". יתכן שלדעת הרשב"א גם אם סוברים ששליחות יד אינה צריכה חסרון, אין חיובו מטעם גזלן, כיון שבדעתו להשאר שומר על החפץ, ולכן אין זה נחשב לכונה להוציא מרשות הבעלים. יתכן שסיבת החיוב לדעת הרשב"א היא שהשומר נשאר שומר אלא שחדשה התורה שחלים עליו חיובים של גזלן. כלומר, ששולח יד הוא שומר שהחיובים שחייבה אותו תורה על החפץ הם חיובים של גזלן, אבל אין הוא גזלן ממש. הרשב"א סובר שגם בשטרות פטרה התורה רק משבועה שלא פשע בחפץ בשומר חינוס, או שלא נגנב או אבד בשומר שכר, אבל גם בשטרות צריך להשבע שלא שלח בשטר יד ואז חיובו לא מטעם גזלן אלא מצד דין מיוחד שחדשה התורה בפרשת שומרים, ששומר ששלח יד בפקדון חייב. צריך לומר לפי זה שלדעת הרשב"א גם שטרות לא נתמעטו לגמרי מפרשת שומרים, והם נתמעטו רק מן החיוב הפשוט ששייך בכל שומר, פשיעה בשומר חינוס, וגניבה ואבידה בשומר שכר. לפי זה מתורצת קושיית ה"קצות" כיון שחיוב שולח יד לדעת הרשב"א הוא לא מטעם גזלן כדעת רש"י והרמב"ם.